

Bijlage 3 Catalogus metalen voorwerpen

A.A. Koster

De metalen voorwerpen van de verschillende locaties uit het onderzoeksgebied Breda-West zijn in redelijke tot slechte staat. De voorwerpen zijn sterk gecorrodeerd: hierdoor is het aandeel niet te determineren voorwerpen groot. Zelfs na bestudering met een röntgenapparaat bleken in dergelijke brokken geen determineerbare voorwerpen schuil te gaan, hoewel dat voor andere vindplaatsen nog wel eens een bruikbare methode is geweest om de verzameling metalen voorwerpen te vergroten.

Deze bijlage is een catalogus van de gedetermineerde stukken metaal uit de IJzertijd, Romeinse Tijd en jonger. Het is een selectie van de 922 metalen objecten die zijn gevonden in Breda-West.¹ Al deze 922 objecten staan uitvoering beschreven in de metaaldatabase van de afdeling archeologie van de gemeente Breda.² Het enige metalen voorwerp uit de Bronstijd, een bronzen sikkeltje, is uitvoering beschreven in hoofdstuk 5. De omschrijving per voorwerp omvat:

- het beschrijvingsnummer, dat correspondeert met het nummer van de database die voor de metalen voorwerpen van Breda-West is vervaardigd. Na dit beschrijvingsnummer volgt de benoeming van het voorwerp;
- de context, of de vermelding 'vlakvondst' met het werkputnummer;
- wijze van vervaardiging;
- afmetingen;
- (indien mogelijk) datering van het voorwerp;
- (indien relevant) literatuurverwijzing;
- omschrijving van het voorwerp.

Een aanzienlijk deel van de voorwerpen is, zij het in wisselende mate van eenduidigheid, aan een archeologische periode toewijsbaar. In de voorliggende catalogus worden eerst de voorwerpen besproken die (mogelijk) worden toegeschreven aan de IJzertijd of Romeinse Tijd, gevolgd door het metaal uit de Middeleeuwen of de Nieuwe Tijd. Tenslotte komen de ondateerbare voorwerpen aan bod. Binnen elke periode zijn de voorwerpen gegroepeerd naar functiegroep (conform handleiding ARCHIS). De afbeeldingen zijn weergegeven op schaal 1:2, met uitzondering van de haardschep (metaalnummer 788, schaal 1:4).

1 Dit aantal is exclusief munten, die vermeld staan in een aparte database van de afdeling archeologie van de gemeente Breda.

2 Met dank aan Herman Nietsch, vrijwilliger bij de afdeling archeologie van de gemeente Breda.

IJzertijd en Romeinse Tijd

Wapens

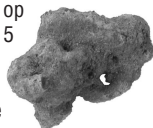
739	IJzeren speerpunt (zie afb. 15.7)
BR-54-98, huis 47. 170 x 24 x 7 mm. Romeinse Tijd, midden 1e eeuw, op basis van de vorm (zie Manning 1985, 160-167). De speerpunt is vergelijkbaar met metaalnummer 786.	Coulston 1993, 149). In de literatuur is weinig vermeld over schildgrepen. De schilden werden vervaardigd van hout, afgedekt met leer en een schildknop. Aan de achterzijde was een rond gat achter de schildknop. Het gat werd verstevigd met verticale, verlijmdde stroken hout, waarvan de middelste strook verstevigd was.	
740	IJzeren speerpunt (zie afb. 15.7)
BR-54-98, Huis 47. 150 x 13 x 5 mm. Romeinse Tijd op basis van de vorm (zie Manning 1985, 160-167). De speerpunt is vergelijkbaar met metaalnummer 786, zij het dat deze speerpunt een <i>schlitztülle</i> heeft.	786	IJzeren speerpunt (zie afb. 14.3)
BR-54-98, vlakvondst werkput 4. 214 x 28 x 14 mm. Romeinse Tijd op basis van de vorm (zie Manning 1985, 160-167). De speerpunt heeft een <i>ganztülle</i> . Het blad van de speerpunt is afgebroken. De resterende maten bedragen 110 x 28 mm. De <i>ganztülle</i> heeft een diameter van 14 mm en een lengte van 100 mm. De speerpunt is slank en behoort waarschijnlijk tot Manning's groep IIIA. Hieronder vallen slanke speerpunten, die zeer waarschijnlijk bedoeld waren als wapens voor de cavalerie. Deze zijn iets kleiner (13-15 cm) dan de punt van Breda-West, maar de bladen zijn vergelijkbaar: smal bladvormig, zonder een duidelijke ribbe.
771	IJzeren schildgreep (zie afb. 14.5)
BR-54-98, Huis 48. 114 x 28 x 26 mm. Romeinse Tijd (zie Bishop and Coulston 1993, 149). Voor de beschrijving zie metaalnummer 772.		
772	IJzeren schildgreep (zie afb. 14.5)
BR-54-98, Huis 48. 125 x 35 x 15 mm. Romeinse Tijd (zie Bishop and		

1030 IJzeren speerpunt(?) (zie afb. 14.3)
BR-60-98, 13-6. Gesmeed: 105 x 10 mm (diameter) en 7 x 7 mm (kop vierkante doorsnede). De vorm is mogelijk in de Romeinse Tijd te dateren. (zie Manning 1985, plate 6, A29-30). Het voorwerp is massief met een ronde doorsnede. Het heeft een vierkante aangepunte spits.

1198 IJzeren geschutspunt katapult (zie afb. 15.7)
BR-54-98, vlakvondst werkput 5. Gesmeed: 45 x 5 x 5 mm. Romeinse Tijd op basis van de vorm (zie Manning 1985, 170, plate 84, o.a. V235). Het projectiel heeft een *schlitzülle*. De doorsnede van de punt is vierkant. Het voorwerp is halverwege de lengte haaks gebogen.

1558 IJzeren helm (zie afb. 14.10)
BR-54-99, Waterput 20. Onder meer gesmeed, ca. 180 x 180 x 300 mm. Romeinse Tijd. Een uitvoerige beschrijving is te lezen in hoofdstuk 14.

1567 IJzeren maliën
BR-54-98, Huis 48. 16 x 9 x 9 mm. Romeinse Tijd, op basis van de context. Het brokje bevat ongeveer 5 ringetjes van een maliënkolder. De vorm geeft geen aanwijzing voor de datering, maar gezien de herkomst uit huis 48 stamt het uit de Romeinse Tijd.

Gereedschap voor landbouw, veeteelt en visserij

758 IJzeren vishaak (zie afb. 14.4)
Br-54-98, Huis 47. 157 x 47 x 5 mm. Romeinse Tijd op basis van de context (zie Klomp 1999, 305-306). Deze vishaak is iets langer dan de haak met metaalnummer 759. De vorm is vergelijkbaar met laatstgenoemde haak, behalve dat er hier in plaats van een aangebogen oog een palet aangesmeed is. Dit is gedeeltelijk afgebroken, zodat niet duidelijk wordt of het palet tot een oog gebogen is geweest. Gezien de grootte is ook deze haak gebruikt voor de vangst van grotere vissen.

759 IJzeren vishaak (zie afb. 14.4)
Br-54-98, Huis 47. 137 x 42 x 6 mm. Romeinse Tijd op basis van de context (zie Klomp 1999, 305-306). De vishaak of angel bestaat uit een recht been met aan het uiteinde een oog of een plat stuk, dat het palet genoemd wordt. Hiermee wordt de haak aan de lijn bevestigd. Aan de andere zijde zit de boog met aan het uiteinde de punt, met of zonder weerhaak.³ Hoe het palet aan de lijn bevestigd wordt is niet duidelijk. Mogelijk was er een plat oog aangesmeed, dat afgebroken is, of was het palet voorzien van een gat. De vishaak uit Breda-West is gesmeed uit een staaf met een diameter van ca. 6 mm. De haak is voorzien van een weerhaak. Het bevestigingsoog is gemaakt door het uiteinde van het been terug te buigen en rond zichzelf te draaien. De diameter van de bovenkant van de staf is rond, terwijl deze aan de onderzijde vierkant is. Klomp gaat ervan uit dat de 'grotere haken' gebruikt werden voor de vangst van steur, zalm en elft.⁴

780 Twee ijzeren vishaken, aan elkaar gekoekt
Br-54-98, Huis 47. 65 x 10 x 8 mm. Romeinse Tijd op basis van de context (zie Klomp 1999, 305-306). Omdat het fragmenten betreft is de vorm van de vishaken niet goed te bepalen.

787 IJzeren koebel (zie afb. 14.6)
Br-54-98, Huis 84. 154 x 135 x 82 mm. Romeinse Tijd op basis van de context. De uitslag voor de bel is uit één stuk plaat gezaagd, met een dikte van ongeveer 2 mm. Vervolgens is het voorwerp in model gebogen en geklonken op de zijkanten. De bel loopt naar boven iets toe. Het hengsel is gebogen en aan één kant geklonken en aan de andere kant teruggestoken, zodanig dat de klepel bevestigd kon worden. De klepel zelf is uitgesmeed en tot een lange haak gebogen.⁵

1547 IJzeren ploegschaar (zie afb. 14.9)
Br-54-99, waterput 20. Gesmeed, 167 x 91 x 26 mm. Romeinse Tijd (zie Theuws & Roymans 1999, 275-276). Het in het hout geschoven gedeelte van de ploegschaar met 'flappen' bedraagt 60 mm. Het blad heeft een gesmede schuine rand. De onderkant vertoont een holle baan vanaf de punt tot aan het begin van de flappen.

Overig gereedschap

776 IJzeren bandring
Br-54-98, Huis 48. 42 x 38 (buitendiameter) x 34 mm. (binnendiameter). Romeinse Tijd op basis van de context. De ring is mogelijk als een soort beslag te zien voor een rondhout. De functie is onduidelijk.

Messen

1015 Koperen mesheftkap?
Br-54-98, vlakvondst werkput 15. Gegoten, 25 x 10 x 10 mm. Op basis van de vorm mogelijk Romeinse Tijd. De functie van het voorwerp is niet duidelijk. Wellicht betreft het de afsluiting van een mesheft. De 'kap' is vrij massief, mogelijk is het mesheft dan groot en zwaar geweest.

1556 Fragment ijzeren mes
Br-54-00, Waterput 28. Gesmeed, 115 x 18 x 4 mm. Romeinse Tijd op basis van de context. De angellengte is ca. 34 mm. De rug is licht gebogen.

Beslag voor kist, gebouw en kar

750 Koperen kistbeslag (zie afb. 14.5)
Br-54-98, Huis 48. Aantal kleine fragmenten, met ijzercorrosie. Romeinse Tijd op basis van de context. Voor de beschrijving, zie metaalnummer 760.

760 Koper en ijzeren kistbeslag (zie afb. 14.5)
Br-54-98, Huis 48. 84 x 60 x 0,5 mm. Romeinse Tijd op basis van de vorm en de context. De aangetroffen plaat is voor een klein deel haaks omgezet. In dat deel zijn twee gaten aangebracht, waarschijnlijk voor de bevestiging van het beslag aan een kist of iets dergelijks. Aan het andere uiteinde zijn langs de rand van de strip vijf rechthoekige gaten aangebracht, wellicht ter decoratie. Ongeveer in het midden is een ijzeren (sier-)niet zichtbaar. Deze heeft aan de achterzijde de strip met de houten kist verbonden. Een rechthoekig restant hout is nog aanwezig. Het voorwerp lijkt sterk op de fragmenten van metaalnummer 750. Mogelijk zijn het twee beslagdelen van een zelfde voorwerp (kist) geweest.

790 IJzeren kistbeslag (zie afb. 14.8)
Br-54-98, Kuil 113. 108 x 40 x 2 en 82 x 38 x 2 mm. Romeinse Tijd op basis van de vorm. Het beslag is haaks omgezet. De vermelde maten zijn van beide stukken. Het langste uiteinde van het beslag is afgesloten met een driehoekige vorm, die met de punt naar het beslag wijst. De andere zijde wordt recht afgesloten. Op de uiteinden zijn resten van spijkers aanwezig. Hieraan zijn aan de binnenzijde resten van hout aangetroffen.

3 Baart 1977, 428.

4 Klomp in Bartels 1999, 306.

5 Meer gedetailleerde maten: rechthoekige onderkant 135 x 82 mm, lengte klepel ca 135 mm, hoogte bel 124 mm, met beugel 154 mm, rechthoekige bovenkant 85 x 45 mm.

830 Fragmenten ijzeren beslag, vergelijkbaar met metaalnummer 1090 Br-54-98, Kuil 113. Breedte 28 mm. De datering is niet te bepalen op basis van de vorm, maar andere stukken uit dezelfde context dateren uit de Romeinse Tijd. Het fragment is haaks omgezet en bevat 4 spijkers en houtresten aan de binnenzijde.

842 Fragmenten ijzeren beslag, vergelijkbaar met nummer 1090 Br-54-98, afkomstig uit een natuurlijke verstoring in werkput 18 waarin ook Kuil 113 ligt. Breedte 28 mm. De datering is niet te bepalen op basis van de vorm. Het fragment is haaks omgezet geweest, bevat spijkers op de uiteinden en houtresten aan de binnenzijde.

1180 IJzeren kistbeslag
Br-54-98, Kuil 113. 120 x 28 x 1,5 en 90 x 28 x 1,5 mm. Romeinse Tijd op basis van de gelijkenis met metaalnummer 790 en de herkomst uit dezelfde context. Het beslag is haaks omgezet. De maten geven de twee delen van het beslag aan. In beide uiteinden zijn resten van spijkers aanwezig. Verder zijn er aan de binnenzijde van het beslag houtresten aangetroffen.

Constructiebeslag

768 IJzeren beslag?
Br-54-98, Huis 53. 100 x 20 x 8 en 78 x 20 x 8 mm. De datering is niet te bepalen op basis van de vorm, maar de context dateert in de Romeinse Tijd. Het stuk ijzer is 8 mm dik. Een poot is 100 mm lang, de andere 78 mm. Mogelijk is het gebruikt ter versteviging van een hoek van een constructie. Het stuk heeft uitgehakte vierkante gaten ter bevestiging aan een zware deur of iets dergelijks.

Hang- en sluitwerk

741 IJzeren veer slotmechaniek (zie afb. 14.5)
BR 54-98, Huis 48. 128 x 30 x ca. 7 mm. Romeinse Tijd op basis van de context (zie Ottaway 1992, 657-667). Het voorwerp is een onderdeel van een hangslot. Het is een veer met een gat aan het uiteinde, mogelijk voor de bevestiging aan een ketting. De veer zelf heeft vier tongen. Deze worden met een sleutel ingedrukt om het slot los te kunnen maken.

782 IJzeren sleutelfragment? (zie afb. 14.4)
Br-54-98, Huis 47. 30 x 32 x 7 mm. Romeinse Tijd op basis van de context (zie Manning 1985, fig. 25 (sleutels) en Christensen 1982, 330 (trekmes)). De vorm van het voorwerp is moeilijk te interpreteren. De eerste indruk doet denken aan een fragment van een sleutel. De vorm heeft echter ook wat weg van een fragment van een trekmes, een gereedschap dat gebruikt wordt in de houtbewerking.

1014 Koperen sleutelhandvat met ijzeren schacht (zie afb. 14.3)
Br-54-98, aanlegvondst werkput 17. Gegoten/gesmeed, 35 x 22 x 9 mm. Romeinse Tijd op basis van de vorm (zie Koster 2001, 191). Het handvat lijkt sterk op een sleutelhandvat dat op de site Kesteren – De Woerd is gevonden. Dit exemplaar meet 50 x 26 x 7 mm. De ijzeren schacht van dit exemplaar is grotendeels bewaard gebleven.

Huisraad / ornament

742 Koperen handvat (zie afb. 14.3)
Br-54-98, aanlegvondst werkput 3. 100 x 32 x 12 mm. Romeinse Tijd op basis van de vorm. Mogelijk is dit voorwerp een handvat van een kist.

745 Koperen ring (zie afb. 14.3)
Br-54-98, vlakvondst. 33 x 33 x 9 mm. Datering: Romeinse Tijd op basis van de vorm. De doorsnede van de ring is rond, terwijl de doorsnede van de metaaldraad ovaal is. Er zijn slijsporen aangetroffen. Mogelijk gaat het om een handvat van een vat.

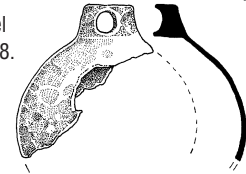
746 Koperen ring (zie afb. 14.3)
Br-54-98, aanlegvondst werkput 3. 54 x 53 x 9 mm. Romeinse Tijd op

basis van de vorm. De ring is nagenoeg rond van vorm, terwijl die van de draad rechthoekig is. Net als metaalnummer 745 is deze ring waarschijnlijk gebruikt als handvat van een vat.

754 Koperen ornament (zie afb. 14.4)
Br-54-98, huis 47. Gegoten, 17 x 10 x 4 mm. Romeinse Tijd op basis van de vorm. Het ornament vertoont aan alle uiteinden breukvlakken. Over de werkelijke afmetingen en de functie kan weinig gezegd worden. Het voorwerp is voorzien van een *kerbschnitt*-achtige versiering.

788 IJzeren haardschep
Br-54-98, aanlegvondst werkput 4. Gesmeed, 560 x 60 x 7 mm. Romeinse Tijd? De schep heeft een lange, gedeeltelijk getordeerde steel met een vierkante doorsnee van 7 x 7 mm. Nabij het uiteinde is een breder gedeelte waarin een gat is gemaakt waardoor een ring is bevestigd. Het andere uiteinde loopt uit in een plat schepblad. Dit is 110 mm lang en aan de schouder 60 mm breed. Aan het uiteinde is het iets smaller.

1071 Fragment van een koperen bel
Br-54-99, aanlegvondst wp 28. Ca. 40 x 30 x 1,5 mm. Romeinse Tijd of jonger op basis van de vorm (zie Klomp 1999, 275).

1182 Loden ornament, verguld (zie afb. 14.3)
Br-61-99, aanlegvondst werkput 1. 40 x 15 x 7 mm. Romeinse Tijd op basis van de vorm. Het ornament lijkt niet compleet te zijn. In het restauratieatelier zijn resten van verguldsel aangetroffen.

1327 Loden kopje
Br-54-00, aanlegvondst wp 6. Gegoten, 30 x 20 x 25 mm. Het kopje zou uit de Romeinse Tijd kunnen stammen. Het bestaat uit hol tinlood.

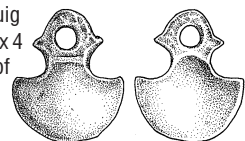
Kleding / persoonlijke bezittingen

743 Koperen haarnaald? (zie afb. 14.4)
Br-54-98, Huis 47. Gesmeed, 20 x 2 mm (steel), 6 x 4,5 mm (kop, dubbelconisch). Romeinse Tijd op basis van de vorm (zie Ottaway 1992, 693-696). De speld werd waarschijnlijk gebruikt als haarnaald of kledingnaald. De punt ontbreekt. De kop is discusvormig.

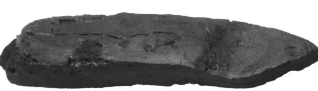
744 Koperen riembeslag (zie afb. 14.7)
Br-54-98, Huis 59. Gegoten, versiering van concentrische ringen, 32 x 19 x 2 mm. Romeinse Tijd, tweede helft van de 1e eeuw n.Chr. (zie Bishop and Coulston 1993, 98). De ruimte tussen de kop van de niet en de onderkant van de beslagplaat bedraagt 2,5 mm. Dit geeft de maximale dikte van de beslagen riem aan.

752 Koperen haarnaald?
Br-54-98, Hutkom 1. 33 x 3, 5 mm diameter. Romeinse Tijd. Het oppervlak van het afgebroken fragment is glad afgewerkt en doet denken aan een haarnaald of een kledingnaald.

753 Koperen hanger of ornament paardentuig
Br-54-98, vlakvondst. Gegoten, 35 x 28 x 4 mm. Het dateert uit de Romeinse Tijd of Vroege Middeleeuwen, op basis van de vorm.

(vervolg IJzertijd en Romeinse Tijd)

- 761 Koperen fibula en losse fibulanaald
Br-54-98, Huis 47. 50 x 11 x 15 mm (fibula), 30 x 2 x 2 mm (naald). Romeinse Tijd, 2e eeuw n.Chr. (zie Böhme 1972, 14-15). De fibula is van het type Almgren 16 met een bandvormige beugel. Op de beugel zijn twee rijen puntversieringen aangebracht. Böhme meldt dat Almgren deze fibula vooral in het Belgische gebied plaatst. De losse naald met windingen op het uiteinde is afkomstig van een andere fibula.
-
- 852 IJzeren bandring
Br-54-98, Hutkom 3. 39 mm (diameter) x 28 x 2 mm (wanddikte). Romeinse Tijd op basis van de context. Gezien de grootte is een toewijzing aan een stuk gereedschap niet waarschijnlijk. De functie van het voorwerp blijft onduidelijk.
- 1148 Koperen kapfibula
Br-69-01, vlakvondst. 54 x 16 x 8 mm. Datering: tussen 250 v.Chr. en 70 n.Chr. (zie Haalebos 1986, 16-23). Vanwege de conditie van de fibula is deze niet aan een nader type toe te wijzen. Kapfibulae komen volgens Haalebos vooral voor ten noorden van de limes, maar komen ook voor in militaire nederzettingen in de tijd van Augustus en Tiberius (27 v.Chr. - 37 n.Chr.).
-
- 1306 IJzeren schakel, 8-vormig
Br-69-01, aanlegvondst werkput 77. 65 x 15 x 5 mm. Zie Manning (1985, 139). De schakel is 8-vormig. De draad heeft een diameter van ongeveer 5 mm. Deze schakels komen veel voor in de IJzertijd en de Romeinse Tijd, mogelijk doorlopend tot in de Middeleeuwen.
- 1523 Koperen ornament? (zie afb. 9.1)
Br-54-00, Kuil 77. Gegoten, 25 x 6 x 5 mm. Datering: de vorm doet een Romeinse datering vermoeden, maar de context dateert in de IJzertijd. Het voorwerp bestaat uit een kort staafje met een ovale doorsnede. Het is licht gebogen en heeft aan beide uiteinden een inkerving. De functie van het voorwerpje is niet duidelijk.
- 1521 Koperen fibula
Br-60-00, Waterput 37. 58 x 20 x 7 mm. Romeinse Tijd, 2e eeuw n.Chr. (zie Böhme 1972, 14-15). Böhme noemt deze vorm een afgeleide van de Almgren 16, namelijk het Almgren 16b type. De beugel loopt hier naar de voet smal toe. De beugel is massief D-vormig, met een groef over het midden. Hierlangs lopen aan beide zijden lijnen van puntversieringen.
-
- 1531 IJzeren borgpen?
Br-54-99, Waterput 7. 94 x 18 x 10 mm. De datering is niet te bepalen op basis van de vorm; mogelijk Romeinse Tijd of Vroege Middeleeuwen, aangezien in de nazakking van deze vroege-ijzertijd-waterput ook Romeinse en vroeg-middeleeuwse aardewerk is aangetroffen.
-
- Overige*
773 IJzeren spijker
Br-54-98, Huis 48. 135 x 6 x 6 mm. Datering op basis van vorm is niet

Middeleeuwen en Nieuwe Tijd

Wapens

- 572 IJzeren furket (zie afbeelding 18.11)
Br-69-01, 34-1. Gesmeed, 17e eeuw (zie Lenting *et al.* 1993, 109-110; Klomp 1999, 280). Een furket is een U-vormige steun op een houten steel waarop een musket kan rusten. De afbeeldingen in de literatuur tonen furkets met een angel.⁶ Het furket uit Breda-West heeft twee aan weerszijden uitgesmede strips waarmee het voorwerp met bijvoorbeeld spijkers aan een staf gezet is. Deze vorm is niet bekend uit Bour-tange. Mogelijk is hiermee een zwaarders geschild gesteund geweest. Klomp waarschuwt voor verwarring met een bootshaak. Gezien het feit dat het stuk uit Breda-West erg zwaar uitgevoerd is, is dat voor dit voorwerp niet uit te sluiten.
- 1532 IJzeren pareerbeugel met aangesmede krul (zie afbeelding 18.12)
Br-54-99, vlakvondst werkput 31. Gesmeed, 73 x 38 mm (beugel zelf). Eerste helft van de 17e eeuw (zie Lenting *et al.* 1993, 100-101). Het voorwerp is een fragment van een rapiergevest. Een rapier is een steekwapen.

Gereedschap voor landbouw, veeteelt en visserij

- 1544 IJzeren hoefijzer
Br-54-99, 15-15/2-4. Gesmeed, 115 x 100 x ca. 6 mm. Late Middeleeuwen op basis van de vorm (zie Nooijen 2000). Het hoefijzer heeft brede takken van 24 mm wat een datering in de Late Middeleeuwen aannemelijk maakt. Verder is het voorzien van kalkoenen van 15 mm lang. Het is gevonden in één van de vullingen van een karrespoor.
- 1564 IJzeren hoefijzer
Br-54-99, 36-39/4-0. Gesmeed, 147 x 138 x 4 mm, kalkoen 10 mm. Late Middeleeuwen op basis van de vorm (zie Nooijen 2000). Het
- hoefijzer heeft brede takken, wat een datering in de Late Middeleeuwen aannemelijk maakt. Per tak heeft dit hoefijzer 4 rechthoekige gaten van ca. 9 x 6 mm in een groef. De breedte van de takken loopt van 21 tot 45 mm. De voorkant van het hoefijzer is 25 mm breed. Het hoefijzer is aan de voorzijde gesleten.
- 1565 IJzeren hoefijzer
Br-54-00, 21-7/4-0. Gesmeed, 150 x 138 x 8 mm. Late Middeleeuwen op basis van de vorm (zie Nooijen 2000). Het hoefijzer heeft brede takken, wat een datering in de Late Middeleeuwen aannemelijk maakt. De breedte van de takken bedraagt 25 tot 42 mm vóór de boog. Hier is een aanslag aanwezig met een hoogte van 18 mm, waar de hoef tegenaan heeft gerust. Aan de uiteinden van de takken zijn kalkoenen gesmeed met een lengte van 25 mm. Per tak zijn vier vierkante gaten aanwezig van ca. 4 x 4 mm. Aan de linkerzijde zijn nog 2 nagels aanwezig. Deze hebben een afmeting van ongeveer 40 x 4 x 3 mm, toelappend naar 2 mm. De kop is rechthoekig: 8 x 4 mm.
- Overig gereedschap*
751 Koperen vingerhoed Br-54-98, vlakvondst werkput 4. Gegoten, 22 x 18 (diameter onder) en 11 mm (diameter boven). Middeleeuwen of later (zie Langedijk en Boon 1999). De putjes zijn in een diagonaal patroon gerangschikt. Aan de onderzijde zijn twee groeven zichtbaar. De onderste bevindt zich op de onderste rand, de tweede ca. 5 mm daarboven. De bovenkant van de vingerhoed is verdwenen.
-

⁶ Lenting *et al.* 1993, 107-109.

Alle in Breda-West gevonden vingerhoeden zijn van het gesloten type. Deze zijn volgens Baart gebruikt bij het handwerken. Het ringvormige type is gebruikt als duimring bij het maken of lappen van schoenen. De metalen vingerhoed bestaat waarschijnlijk vanaf de Vroege Middeleeuwen, daarvoor zijn de vingers bij het naaiwerk beschermd met een schildje van been, leer of hout. Ook in de middeleeuwen komen deze vingerbeschermers nog voor. In de 16e eeuw komen de vingerhoeden die in Nederland gevonden worden, uit de productiecentra van Neurenberg. Vaak hebben ze een stempel, vaak een letter of een symbool. De vingerhoedindustrie kent in de tweede helft van de 17e eeuw een aantal centra in de Noord-Nederlandse steden, waaronder Schoonhoven, de Bilt, Vianen en Amsterdam. Er zijn verschillende methoden voor het vervaardigen van vingerhoeden. Dit varieert van het heet vervormen van plaatmateriaal tot het gieten van de vorm in een mal. In beide gevallen worden de putjes later aangebracht met bijvoorbeeld een pons of een rad. Het vervaardigingsproces staat uitgebreid beschreven in Langedijk & Boon 1999, Baart 1977 en Lenting et al. 1993.

1013 IJzeren hakmes

Br-54-98, vlakvondst werkput 7. Gesmeed, 290 x 85 x 15 mm. Middeleeuwen op basis van de gelijkenis met metaalnummer 1096. Het mes keert in zeer slechte staat. De rug is op het breedste punt 15 mm. De steel heeft een lengte van 290 mm. De lengte van het blad is 150 mm en de breedte is 85 mm. Het blad is dus even groot als die van het hakmes met metaalnummer 1096.

1096 IJzeren hakmes

Br-60-98, vlakvondst werkput 17. Gesmeed, 320 x 85 x 12 mm. Middeleeuwen op basis van de vorm. De rug van dit voorwerp is bij het uiteinde van de steel 4 mm breed en aan de andere kant 12 mm. De steel heeft een lengte van 190 mm en het blad is ca. 150 mm lang. De breedte van het blad is 85 mm. Mogelijk is de steel in een houten heft gestoken geweest voor een betere grip. De snijkant van het blad is licht gegolfd. Deze is aangescherpt door middel van de techniek 'haren'. Dit gebeurt onder meer ook bij het aanscherpen van zeisen en sikkels. Het haren bestaat uit het dunner smeden van de snede met behulp van een (smalle) penhamer. De hamer komt haaks neer op het plat van de snijkant, zodat deze dunner en scherper wordt. De golf in de snijkant kan gedeeltelijk hierdoor zijn ontstaan, omdat met het dunner worden het materiaal iets breder wordt. De onderkant van het mes wordt hierbij gesteund op een aambeeld of in het geval van een zeis door een haarijzer. Het plat van de snijkant vertoont nog afdrucken van de hamer. De voorzijde van het snijblad is afgeschuind.

1289 Koperen vingerhoed

Br-69-01, vlakvondst werkput 77. Ca. 13,5 (diameter) x 18 mm (hoogte). Middeleeuwen of later (zie Langedijk en Boon 1999). De vingerhoed is plat aangetroffen. De onderste rand bevat twee randen, waar tussen een rij puntversiering is aangebracht.

1225 IJzeren passerscharnier

Br-54-98, vlakvondst. 20 x 20 x 8 mm. Nieuwe Tijd (Baart 1977, 478 en afb. 963-968). De bij Baart afgebeelde ijzeren passers zijn gebruikt bij verschillende ambachten, de messing passers worden volgens Baart gebruikt in de scheepvaart als kaartpassers. De datering van de afgebeelde passers in Baart is globaal 16e en 17e eeuw.

1537 Koperen pen

met ring op het uiteinde, onderdeel instrument?
Br-54-00, aanlegvondst werkput 3. 126 x 4 mm (diameter), ring diameter 24 mm, bandbreedte 7 mm, banddikte 1,5 mm. Middeleeuwen of later op basis van de vorm. Het voorwerp is een staafje dat aan de ene zijde is aangepunt terwijl de andere zijde is voorzien van een ring.

Op de overgang van staf en ring is een verdikking aangebracht van gedraaid materiaal. De binnenzijde van de ring verraad niets over een eventueel ingeklemde lens of iets dergelijks.

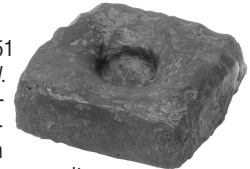
Beslag voor kist, gebouw en kar

1168 IJzeren scharnier

Br-60-98, 13-3 (greppel). 150 x 10 x 5 mm. Nieuwe Tijd op basis van de vorm. Het scharnier is groot. Het loopt uit in een redelijk lange strip, die waarschijnlijk bevestigd is geweest aan een deur.

1519 IJzeren speungeheng

Br-54-99, Waterput 20. Gesmeed, 53 x 51 x 18 mm. Nieuwe Tijd? Zie Lenting et al. (1993, 81-82). Een speun- of taatsgeheng is een blok ijzer met een ronde uit-

sparing, waarin een onderste as van een hek of een deur kan draaien. Dit systeem wordt vaak gebruikt voor een ijzeren hek. Een voordeel van het systeem is, dat het nauwelijks eenzijdig slijt. Er zijn geen slijtsoren aangetroffen op het voorwerp. Opvallend is dat het fragment uit een zogenaamde nazakking komt van de romeinse waterput, waarin ook een helm en een ploegschaar zijn gevonden.

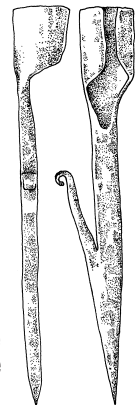
Huisraad / ornament

547 Koperen sluiting kistje?

Br-69-01, aanlegvondst werkput 28. 29 x 22 x 1 mm. Nieuwe Tijd op basis van de vorm. Het voorwerp is vervaardigd uit dun koperplaat met aan de ene kant een aangesoldeerd scharnier en aan de andere zijde een lipje. De plaat is opengewerkt in een geometrisch patroon.

1026 IJzeren kandelaar

Br-60-98, aanlegvondst werkput 13. Gesmeed, 104 x 17 x 5 mm. Late Middeleeuwen A op basis van de vorm (zie Klomp 1999, 304; Ottaway 1992, 678-681). Klomp beschrijft twee vormen van kaarshouders. Naast de kandelaar waarop de kaars vast is gestoken, is er het type met een bandvormige klem waarin de kaars is vastgeklemd. Deze kandelaar behoort tot het laatstgenoemde type, is gesmeed en heeft een stam met een doorsnee van 5 x 6 mm. Ottaway meldt dat voor de verlichting veel kandelaars en lampen nodig waren, waarvan de meeste waarschijnlijk van aardewerk of organisch materiaal vervaardigd waren. Kandelaars die in een houten voet of in de wand gestoken worden komen in Engeland vanaf de 12e eeuw veelvuldig voor.

1204 Loden fluitekop

Br-54-98, aanlegvondst werkput 1. 22 x 14 mm (diameter). Middeleeuwen of later op basis van de vorm. De fluitekop is vervaardigd uit lood of een legering daarvan. Het stuk zou ook een onderdeel van een orgelpijp kunnen zijn.

1538 Koperen borgpen kozijn

Br-54-00, aanlegvondst werkput 28. 107 x ca. 9 mm (diameter). Nieuwe Tijd (zie Lenting et al. 1993, 95-96). De raampen is vanaf de tweede helft van de 18e eeuw tot heden algemeen gebruikt in Nederland ter afsluiting van schuiframen.

Speelgoed

1299 Loden snorrebot

Br-69-01, aanlegvondst werkput 5. 30 x 3 mm. Nieuwe Tijd (zie Klomp 1999, 307). Klomp noemt in navolging van Pluis een type snorrebot met twee gaten waardoor een koordje getrokken wordt dat aan het uiteinde bij elkaar geknoopt wordt. Door met de hand de koordjes te draaien, worden deze om elkaar gewikkeld. Als het koordje strakge-

(vervolg Middeleeuwen en Nieuwe Tijd)

trokken wordt, veroorzaakt het draaiende snorrobot een zoemend geluid.

Kleding/persoonlijke bezittingen

1183 Koperen beurstasbeugel

Br-53-95, 3-3446. Gegoten, 56 x 35 x 7 mm. Middeleeuwen of Nieuwe Tijd. De en achter zijn gelijk van vorm. Ze zijn gestyleerde krullen. Midden voor is een gestileerde schelp afgebeeld. Op een van de schelpornamenten is een haaks oog aangesoldeerd ter bevestiging van bijvoorbeeld een ketting voor het afsluiten van de beurs of het bevestigen van de beurs aan de kleding.

beugels voor versierd met gestyleerde krullen

1290 Koperen knoop

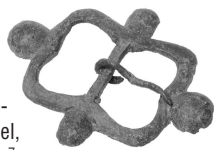
Br-69-01, aanlegvondst werkput 77. 18 (diameter) x 2 mm. Nieuwe Tijd. Mogelijk is de knoop afkomstig van een uniform.

1518 Koperen knoop

Br-60-00, aanlegvondst werkput 15. Gegoten, rond: diameter 11 mm, hoogte 10 mm, daaronder 4 mm aanzet tot aangegoten oog. Datering: 17e eeuw (zie Klomp 1999, 289). Het knoopje is vlak aan de onderzijde en rondconisch aan de bovenzijde, met een knopje bovenop. De bovenzijde van het knopje is naar onderen toe versierd met zeven dubbele groeven. De versiering, de maat en het aangegoten draadoog plaatsen dit voorwerp in de 17e eeuw.

1520 Koperen gesp

Br-60-00, Karrespoor 4. Gegoten, 64 x 49 x 5 mm. Datering: 1400-1700 op basis van de vorm (zie Lenting *et al.* 1993, 408-420). Gespen worden voor vele doeleinden gebruikt: als onderdeel van kleding, schoeisel, beurstassen, wapenrusting, paardentuig etc.⁷

De vele toepassingen en het feit dat de functionele vorm lange tijd ongewijzigd blijft, maakt dat ze lastig te dateren zijn. Wel is bekend dat gespen met aangegoten tussenstijl voorkomen vanaf de 15e eeuw tot ongeveer het einde van de 17e eeuw. Dan wordt de aangegoten tussenstijl langzaam vervangen door een los aangebrachte tussenstijl van ijzer. De vorm van de gesp van Breda-West is rechthoekig met een tussenstijl. De hoeken zijn bol en aan de binnenzijde wijken de zijden iets naar binnen terug. Op die punten zitten aan de buitenzijden bolvormige aangegoten versieringen. Aan de tussenstijl is een rest van waarschijnlijk een riem van textiel bewaard gebleven.

1528 Koperen crucifix met houtinleg

Br-54-00, aanlegvondst werkput 6. Gegoten, 37 x 20 x 7 mm. Nieuwe Tijd. Het crucifix is niet oud.

Overig

775 IJzeren machineonderdeel?

Br-54-98, aanlegvondst werkput 4. 67 x 67 x 7 mm. Nieuwe Tijd op basis van de vorm. De zware schijf heeft aan beide zijden een verzonken gedeelte van ca. 1 mm. Daarin zijn drie nokken zichtbaar op regelmatige afstand van elkaar. De as bevat een geklonken niet. Aan één zijde is nog een soort aanslag zichtbaar tussen twee van de nokken.

1325 Loden gewicht of standaard

Br-69-01, vlakvondst. 54 (diameter) x 16 mm. Nieuwe Tijd op basis van de vorm. Het voorwerp lijkt op een zware standaard of voet. In het midden is een gat geboord met een diameter van 8 mm. Het reikt niet helemaal naar onderen. Van onderen is een kleiner gat van ca. 1 mm verbonden met de bredere uitsparing.

1501 Koperen wig

Br-54-99, aanlegvondst werkput 40. 34 x 30 x 17 mm. Nieuwe Tijd. Het voorwerp is zeer massief en zwaar. Op basis daarvan lijkt het te gaan om een vrij recent stuk. De functie is onduidelijk.

1540 IJzeren borgpen

Br-54-00, aanlegvondst werkput 8. Staf: 47 x diameter 4 mm, ring: diameter 45, draaddiameter 4 mm. Nieuwe Tijd. De functie van het voorwerp is onduidelijk. De ring en de staf zijn met elkaar verbonden door een gat in het dikkere gedeelte van de staf. Het voorwerp ziet er uit alsof het een machineonderdeel betreft.

Onbekend

1016 Onbekend koperen voorwerp

Br-54-98, 9-104. 60 x 8 x 7 x 0,5 mm. Nieuwe Tijd op basis van de vorm. Het voorwerp is gemaakt uit een dunne koperplaat. Dit is omgezet tot een langwerpige, rechthoekige buis. De naad is zichtbaar op een van de brede vlakken. Hierin is een rechthoekige opening uitgespaard. De functie van het voorwerp is onduidelijk. De uitvoering doet postmiddeleeuws aan.

Voorwerpen met onbekende datering

Gereedschap

770 IJzeren bandring

Br-54-98, vlakvondst werkput 4. 51 mm (diameter) x 16 (breedte) x 1 mm (wanddikte). Dit voorwerp is gevonden in de buurt van de haardschep, metaalnummer 788.

Beslag voor kist, gebouw en kar

1090 IJzeren (kist)beslag

Br-54-98, vlakvondst werkput 5. 80 x 45 x 1 mm. Het beslag is licht gebogen en bevat een spijker met een lengte van 38 mm. Op de binnenzijde van het beslag zijn houtresten aangetroffen

Constructiebeslag

1178 IJzeren beslag

Br-61-99, 1-38. Gesmeed, 80 x 70 x 8 mm. Het 'beslag' bestaat uit een gebogen staf met een diameter van 10 x 8 mm. De functie van het voorwerp blijft onduidelijk.

Hang- en sluitwerk

1099 IJzeren grendel?

Br-60-98, 25-3. 70 x 35 x 15 mm. Het voorwerp bestaat uit een staf met een rechthoekige diameter van 15 x 9 mm. Ongeveer op een derde van de lengte is een breder gedeelte aangesmeed. Dit heeft een breedte van ca. 35 mm en is iets platter dan de staf. Hierin is een gat met een diameter van 8 mm uitgespaard. Mogelijk hebben we te maken met een onderdeel van een slot of een grendel.

1254 IJzeren slotplaat?

Br-60-98, aanlegvondst werkput 13. 75 x 55 x 8 mm. Het plaatvormige voorwerp heeft een halfronde vorm waar aan de bovenkant een steelvormig deel aan is bevestigd. Hierin zit een gat.

⁷ Lenting *et al.* 1993, 408-420.

Kleding/persoonlijke bezittingen

847 IJzeren kledinghaakje

Br-54-98, uit natuurlijke verstoring in werkput 12. 44 x 28 x 5 mm. Zie Ottaway (1992, 697 en fig. 302). Langwerpig haakvormig deel met opgeklonken trapeziumvormige plaat. De ruimte tussen de onderdelen doet een tussengeklemd riem of iets dergelijks vermoeden. Eenvoudige driehoekige vormen komen voor vanaf de 7e eeuw, meestal in non-ferromateriaal. Op het kerkhof bij de Cathedral Green Cemetery zijn twee van deze haken gevonden in de nabijheid van de knieën van de overledene, zodat verondersteld wordt dat de haken onderdeel uitmaken van het bevestigen van de kousen.

Handel

513 Loodje

Br-69-01, vlakvondst. 15 (diameter) x 7 mm. Op het stempel zijn vaag drie kruisjes zichtbaar.

1027 Loodje of weeglood

Br-60-98, vlakvondst. 14 x 14 x 3 mm.

Overig

748 Loden dop? nippel?

Br-54-98, vlakvondst. 24 x 23 x 13 mm. Het voorwerp bestaat uit een min of meer ovale plaat met daaronder een D-vormige ring.

757 IJzeren ring

Br-54-98, aanlegvondst werkput 8. Diameter 45 mm, draaddiameter 6 mm. Zie Manning (1985, 140). Ringen zijn onderdeel van allerlei constructies, als kettingen, paardentuig en dergelijke.

763 Koperen plaat

Br-54-98, Huis 47. 80 x 55 x 20, plaatdikte ca 1,5 mm. De conditie van de huid vertoont het gevolg van contact met vuur, wat in de metaalnijverheid een 'verbrand' uiterlijk wordt genoemd. Dit is een stadium dat zich voordoet enige tijd voor het daadwerkelijke smelten van het metaal. Het lijkt op een beslagplaat met een halfrond uiteinde. In dit uiteinde zit een gat om het ergens aan vast te bevestigen. Het voorwerp heeft een verfrommeld uiterlijk dat waarschijnlijk ontstaan is onder invloed van het verhitten van het voorwerp. De functie van het voorwerp is niet duidelijk.

767 Plak lood

Br-54-98, 7-3. 20 (diameter) x 6 mm. Het cilindrische plakje heeft een diameter van 20 mm. Misschien is het een afdichting van een fles geweest.

784 IJzeren haak

Br-54-98, aanlegvondst werkput 4. 60 x 26 x 25 mm. De draaddikte van het voorwerp is 7 mm. De haak is mogelijk verbonden geweest met een ketting.

1331 Koperen ringetje

Br-54-98, aanlegvondst werkput 1. 15 (diameter) x 2 (diameter draad) mm. Zie Manning (1985, 140). De draad van de ring heeft een ronde doorsnede. Deze kleine ringen kunnen voor verschillende doeleinden gebruikt zijn, bijvoorbeeld als ring om het uiteinde van een stok (bandring), vingerring of als schakel van een ketting.

1322 IJzeren schakel

Br-69-01, aanlegvondst werkput 21. 70 x 30 x 5 mm. Zie Manning (1985, 139). De schakel is ovaal van vorm. De draad heeft een vierkante doorsnede van 5 x 5 mm. Ze komen veel voor in de IJzertijd en de Romeinse Tijd, mogelijk doorlopend tot in de Middeleeuwen.

1332 Koperen veerring

Br-60-98, vlakvondst. 20 (diameter) x 1,5 mm. Dit voorwerp komt overeen met metaalnummer 1575.

1554 IJzeren kettingfragment

Br-54-00, natuurlijke verstoring in werkput 15. Schakel: ca. 70 x 60 x draaddiameter 15 mm. Het voorwerp bestaat uit een klomp corrosie, waarin twee schakels ontdekt zijn met behulp van röntgentechnieken.

1575 Koperen veerring

Br-60-98, aanlegvondst werkput 14. 26 x 10 x 2 mm. De veerring is gehalveerd en gebogen.

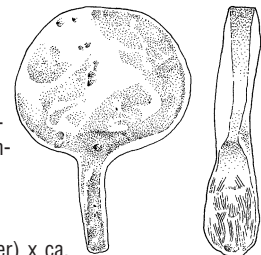
Onbekend

774 Gebogen ijzeren staaf

Br-54-98, aanlegvondst werkput 1. 65 x 5 x 5 mm. De staaf heeft een vierkante doorsnede. Eén uiteinde is in een wijde spiraalvorm gebogen. Het voorwerp lijkt niet compleet te zijn. Over de functie van het voorwerp kan niets worden gezegd.

781 Onbekend ijzeren voorwerp

Br-54-98, aanlegvondst werkput 3. Gegoten, 67 x 14 x 48 mm. Het voorwerp is ovaal van vorm met een aangegoten 'steel'. Het voorwerp lijkt compleet te zijn. De functie is onduidelijk.

1029 Onbekend koperen voorwerp

Br-60-98, aanlegvondst. 25 (diameter) x ca. 25 mm. Het voorwerp bestaat uit twee schijfjes met een dikte van ca. 1 mm die op een as geschoven zijn. De as is ongeveer 25 mm lang. De functie van het voorwerp is onduidelijk. De schijfjes hebben geknipte randen.

1513 Koperen staf

Br-54-99, aanlegvondst werkput 38. 30 x (diameter) 6 mm. De functie van de staf is onduidelijk.

